

KULTURNA SLED IZ OBDOBJA PRESELJEVANJA LJUDSTEV V LJUBLJANI

MARIJAN SLABE

Ljubljanski regionalni zavod za spomeniško varstvo

V skupino materialnih ostalin, ki jih posamezniki vključujejo v germansko dediščino oziroma jih pripisujejo času velikega preseljevanja ljudstev na emonskih tleh,¹ nas vendar zastran nezadostne dokumentacije, ki spremlja gradivo ali zaradi njihove neohranjenosti za kakršnokoli globlje proučevanje v marsičem nezadovoljujejo, — moramo uvrstiti tudi naslednji okov polihromne pasne sponse. K temu nas silijo predvsem arheološko skopi in le posredno pridobljeni najdiščni in drugi podatki.

Po vesteh prodajalca, ki je podatke posredoval kupcu, to je trgovskemu podjetju Posrednik — Antika v Ljubljani, in čigar imena ne poznamo, naj bi bil ta zanimiv arheološki kos najden nekako pred 17 leti (1959 ali 1960) na vrtnih gredah Jakopičevega vrta; to je v jugovzhodnem vogalu nekdanjega antičnega urbanega področja Emone, natančneje rečeno na prostoru insule XV. Predmet je bil odkupljen za Mestni muzej v Ljubljani v letu 1974, ki ga tudi hrani.²

Omenjeni predmet (sl. 1, 5) predstavlja le fragmentarno ohranjen okov z delno zaznavnim nastavkom za spenjalni del pasne sponse, ki bi bil lahko, če sledimo podobnemu gradivu, ovalne ali pravokotne oblike. Okov je iz pozlačenega (pozлата ni ohranjena na celotni površini) bronastega okvirja-lupine in je ledvičaste oblike. Na dno lupine je bila s tremi zakovicami pritrjena (dve luknjici za zakovice opazni na mreži, tretja le na poškodovanem dnu okvira) zlata celična mreža. Danes je zlata »mrežica« z različno oblikovanimi pregradami prav tako močno načeta. Po pripovedi najditelja prodajalcu, naj bi bili v njej vloženi rdeči kamni, ki pa so bili kasneje izluščeni in zavrženi oziroma izgubljeni.³

Ornament okrasne ploskve oziroma zlate mreže se prilagaja ledvičasti osnovi in ga je mogoče z dokajšnjo gotovostjo v celoti rekonstruirati.

Tudi osrednji omejeni prostor okrasnega motiva se nagiblje k ovalno-ledvičastemu liku, ki ga obrobља pas več ali manj nepravilnih, v glavnem štirioglatih celic. Sicer pa je mreža te ploskve razdeljena na dva krajna si-

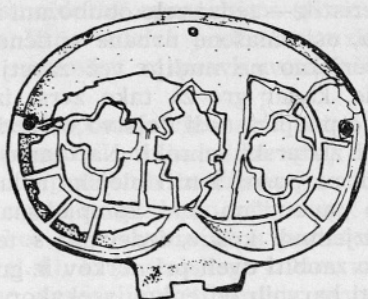
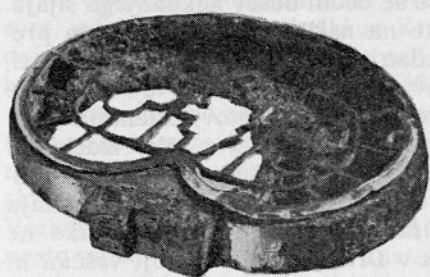
metrična prekata z izstopajočima enakokrakima križnima likoma in osrednjim oddelkom, ki ga poudarja prav tako, vendar nekoliko bolj razgibana oblika križnega motiva.

Pred nami je klasičen primer uporabno okrasnega predmeta, izdelanega v tehniki celičenja. Ta tehnika pa je eden izmed značilnih krasilnih načinov v času preseljevanja ljudstev, oziroma specifična za tako imenovani polihromni slog tega obdobja.⁴ V ožji razvrstitvi pripada krasilna obdelava, ki se pojavlja na okovu, že drugi slogovni stopnji te zlatarske večšine, ki nastopa predvsem v kasnejših obdobjih 5. stoletja in kasneje. V razliko od prve stopnje — ta je po svojem nastanku nekoliko starejša —, kjer med seboj ločeni poldragi kamni samostojno žde v celicah in je osnovna ploskev še vedno neposreden dodaten okrasni element, z drugimi besedami, ko drug drugega med seboj dopolnjujeta, pa v drugi stopnji poldrag kamen ali drugi nadomestki prekrijejo osnovo v celoti.⁵ Tu prehaja poudarek tudi na motiv, ki ga ustvarja pogosto celična razporeditev oziroma raster raznih likov v mreži, ki je ponavadi iz tankih zlatih vezi, v katero so vstavljene ploščice iz poldragih kamnov ali razne steklaste mase različnih barv. To okrasno zlato »satovje«, ki daje nemalokrat vtis prenasičenosti okrasnega motiva oziroma tudi barvitosti, sestavljajo lahko v raznih kombinacijah pravokotniki, trikotniki, krogi, polkrogi, listi, križi, itd.⁶

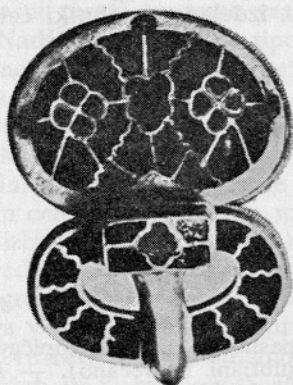
Polihromni stil, kot ga nazivajo posamezni poznavatelji, se bohota v pestri in bogati interpretaciji in nima svoj izvor samo ob Črnem morju, ampak tudi v vzhodnem Sredozemlju, od koder naj bi ga v 5. stoletju sprejeli na italjskih tleh in sploh na obalah Jadranskega morja. Vsekakor so ga v teh deželah poznali še pred nastopom Teoderika Veličega oziroma njegovega vladanja v Italiji. Goti, ki so prevzeli ta krasilni način iz istega vrela kot Huni, so imeli namreč pomembno vlogo pri njegovem prenašanju in širjenju⁷ in zato ni čudno, če ga zasledimo v širokem krogu Evrope.⁸

Torej je mogoče pri nas trčiti na predmete, ki so bili izdelani brez kakršnihkoli vzhodnogotskih vplivov, oziroma na izdelke z že domačo izdelavno karakteristiko. Seveda pa so bili predmeti lahko izdelani tudi na željo novo-došleca, ali prineseni iz Podonavja.⁹ Po današnjem stanju poznavanja tega obdobja se zdi, da bi bilo pri nas zaenkrat težko razlikovati v vseh primerih elemente ene ali druge tvornosti oziroma ugotavljati delež posamezne populacije.

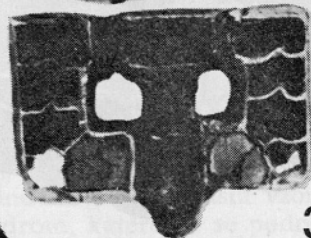
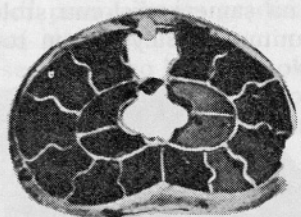
Glede na izjemno stanje, ki je prevladovalo v naših krajih (mislimo za Slovenijo) v času preseljevanja ljudstev, vsaj po dosedanjih prikazih, tod ni moč pričakovati domačega ustvarjalnega deleža v tej krasilni zvrsti, ki zahteva prav gotovo določene pogoje za razvoj in splošen obstoj; lahko predpostavljamo, da so ti izdelki, vsaj večinoma, importirani iz italjskih delavnic, kolikor seveda izpustimo možnost importa z Vzhoda. Na italjskih tleh in ob Jadranu je bilo takrat v marsičem drugače in je poznoantična zlatarska obrt v tem času prav gotovo še v dokajšnjem zagonu, oziroma so bila tla za izdelavo takih proizvodov ugodnejša.¹⁰ Nasprotno pa so glavni antični centri na sedanjem slovenskem področju, od koder bi do neke mere mogli pričakovati tudi te proizvode — vsaj če izhajamo iz dosedanjih arheoloških dokazil in drugih

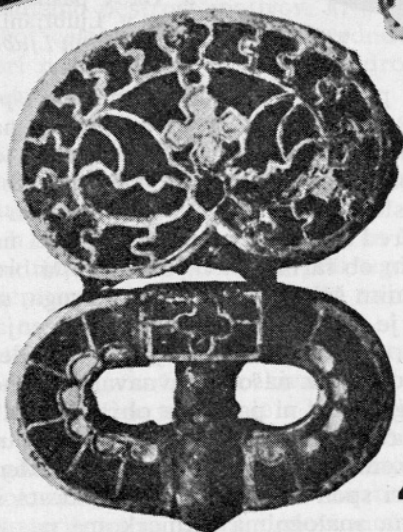
1

2

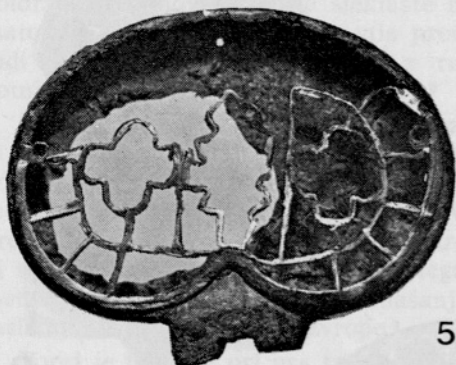
3

4

Okovi pasnih spon: 1 Ljubljana — Jakopičev vrt; 2 Picquigny; 3 München — Aubing (grob 174); 4 *Sammlung Castellani* (2—4 po: J. Werner, *Helvetia antiqua*, 1966). — Belt buckles

karakteristik — tedaj zelo obubožani in so le še bedni odsev nekdanjega sijaja. Skratka, osiromašene urbane antične celote na naših tleh) po Atilinem prehodu verjetno ne nudijo več zavetja nekdanji pestri obrtniški dejavnosti, zlasti še, kadar gre za tako zvrst izdelkov. Naše domneve v tej smeri ne nazadnje podpira tudi dejstvo o številčni redkosti predmetov, izdelanih v tej zahtevni zlatarski tehniki. Naj samo omenimo, da izdelka s tako izdelanim okrasom ne poznata niti blejska nekropola (I) niti grobišče na Rifniku, medtem ko pa etnično zelo kompleksna nekropola na Lajhu v Kranju ponuja nekaj izjemnih kosov, izdelanih s tem zlatarskim znanjem.¹¹ Prav tako ne moremo zaobiti dveh primerkov iz grobišča v Dravljah, ki po svoji večini in pestrosti barvnih odtenkov vsekakor odražata visoko stopnjo zlatarske spretnosti. To sta zlat prstan iz groba 1 ter spenjalni del pasne spona iz groba 25. Oba kosa pripadata grobovom vzhodnogotske provenience, in sta bila lahko zakopana še v zgodnjem obdobju 6. stoletja, oziroma spona iz groba 25 morda že na samem prelomu stoletja.¹² Po današnjem stanju poznane inventarja hranimo na Slovenskem torej le eno pasno spono, izdelano v tehniki celiče-

5

5 Okov pasne spona iz Jakopičevega vrta v Ljubljani (povečano). — *Belt buckle from Ljubljana*

nja oziroma okrašeno v polihromnem slogu in še ta spada v vrsto spon s pravokotnim spenjalnim delom, za katerega je mogoče najti mesto med sponami iz Blučine, Szentes Berekhát-a oziroma Tortone, Acqua sante in njene enačice iz Kölna.¹³ Ni pa mogoče zaslediti spon ovalne oziroma ledvičaste oblike v tem okrasnem slogu. Ob tem sem sicer dolžan poudariti, da mi je pokojni Starè, pokazal pred časom dve pasni sponi, ki naj bi bili, kot mi je navedel, najdeni v Mengšu ob farni cerkvi. Ena je bila bronasta ovalnih oblik z dokaj izrazito oblikovanim ščitastim jezičkom. Druga, nekoliko večja je sorodne forme, njen okvir je bil okrašen v tehniki celičenja (okrasni del je bil sicer precej poškodovan, vendar vsekakor jasno razviden). Ali se ta spona (jezička ni bilo opaziti) ujema z našo obravnavano spono je težko reči, ker gre le za okvir spenjalnega dela; ni pa imela ohranjenega okova, čeprav bi jo prav zaradi naslednjih navedenih primerkov, mogli vključevati oziroma vsaj približati istemu tipološkemu krogu. Okvir spona iz Mengša (?) je mogoče namreč vzporejati z okviri spon neznanih najdišč, ki sta shranjeni v muzejih v Kölnu in Paviji. K tema analognima primerkoma pa naj priključimo še v celoti ohranjeno spono z okovom iz zbirke Castellani v Rimu.¹⁴

Na ostalem jugoslovanskem prostoru smo dolžni opozoriti na spono z okrasom, izdelanim v tej tehniki iz Kruševca, ki je izdelek podonavske zlatarske dejavnosti in jo Z. Vinski, v svoji širše zasnovani razpravi uvrsti v časovni horizont Apahida-Tournai (450—480).¹⁵

Čeprav imamo za obravnavani okvir pasne spono iz emonskih plasti v Ljubljani nekaj upravičenih pokazateljev; med njimi naj navedem zgolj določene znake, da je bil spenjalni del verjetno tudi podobnih značilnosti, vendar nas slogovni element okrasa navaja, da v tej sponi ne gledamo ustreznega obeska. Vsekakor pa smemo naš fragmentirani kos ožje vzporejati s pozlačeno bronasto pasno spono iz zbirke Castellani (sl. 4), ki je italškega izvora vzhodnogotskega obdobja in torej ožje časovno opredeljena.¹⁶ Seveda smemo pri vzporejanju vzeti v obzir le prvine okovne ploščice, čeprav ostanek za pritrditev spenjalnega dela na okovni ploščici kot rečeno nakazuje, da gre za kos, ki se po spajanju obeh delov razlikuje od navedene spono. Prav tako je na kovu te spono različen motiv okrasne mreže. Zaradi pomanjkanja gradiva v okrasni mreži, moramo vsakršno primerjanje po tej strani opustiti.

Nadalje se smemo v tipološkem pogledu ozreti še na ovalno ledvičast okov spono istega časovnega horizonta iz Picquignya (sl. 2),¹⁷ katere okrasna površina je prav tako kot pri našem kosu razdeljena v tri osnovne segmente, vendar s tremolirano pregrado in poudarjena s centralnim vzorcem.

Njej lahko pridružimo v okviru naše teme vsekakor še pasno spono (s spenjalnim delom pravokotne oblike in z okovom rahlo srčaste oblike, z osrednjim centralnim križnim motivom v osrednjem polju, ki ga obdaja pas celic z »izboklimi« pregradami) iz groba 174 München — Aubing (sl. 3).¹⁸ Pri navedenih sponah se pojavlja okrasni element izbočene oziroma tremolirane pregrade, ki je eden izmed značilnosti v grobnem inventarju nakita, okrašenega v tehniki celičenja prve Wernerjeve skupine, datirane med 450 in 520.¹⁹

Prezreti tudi ne smemo pestrost motivov, ki se pojavljajo v teh celičnih mrežah in pogosto kot celota predstavljajo izredno razgiban okrasni vzorec z enojnim, ali kot pri nas npr. celó s trojnim jedrom, kateremu se podreja ostala okrasna površina.

Morda naj samo pokažemo na razliko med okrasno ploskvijo na draveljski sponi, kjer ni izražena težnja po razdrobitvi površine oziroma kjer se kaže enovitost okrasne ploskve, poudarjene le z dvema celicama, katerih polnila sta danes izgubljena.

Preden preidemo h končni sodbi o pripadnosti in časovni opredelitvi spono, je potrebno, da poskušamo tudi po drugi poti ugotoviti, ali je mogoče na omenjenem najdiščnem mestu sploh pričakovati najdbo omenjenih tipoloških značilnosti.

Jakopičev vrt, katerega površina se pokriva z emonsko insulo XV (danes je tu prezentiran del nekdanjega urbanega tkiva), je pokazal po dosedanjih ugotovitvah Ljudmile Plesničar-Gec tudi sloje s kulturnimi ostanki, iz poslednjih oziroma iztekajočih obdobj življenje rimske Emone. Ona, ki ima poleg W. Schmida prav gotovo največji delež pri odkrivanju te antične urbane celote je namreč dokazala, da so bile prav na tem delu dobro zaznavane zemeljske plasti, v katerih so se kazali sledovi močno osiromašene naselbinske arhitektonske strukture, zgrajene po razrušitvi mesta nekje v 5. stoletju.

Tu pa je bil najden tudi srebrni uhan z masivnim poliedrom,²⁰ izrazit produkt poznoantičnih delavnic, ki ga lahko iz več vidikov imamo za prototip kasnejšim izdelkom iz bronaste zlitine, ki najdejo svoje mesto tudi v germanski noši.²¹

Nikakor ne smemo tudi mimo dejstva, da iz tega predela izvira tudi staroslovenski grob (slučajni grobni zakop), ki ga značijo izdelki belobrdsko-ketlaškega kulturnega horizonta.²²

Predhodno postavljeno vprašanje dobi, po tem nizu prepričljivih nagibov, vsekakor lahko pozitiven odgovor, saj nas te najdbe jasno prepričujejo o obstoju življenja oziroma prisotnosti človeka na tem prostoru tudi v času, ko je bila noša takih spon tudi na sedanjem slovenskem področju v modi. To pa je, kot smo mogli zaznati iz predhodnih tipoloških predstav, čas vzhodnogotske okupacije (489—537/8). Izdelana naj bi bila v poznoantični zlatarski delavnici na italjskih tleh, ker pri nas po vsej verjetnosti za to ni bilo pogojev, od koder je bila s trgovino, verjetneje pa kar neposredno prenesena v naš sedanji prostor. Lastnik tega predmeta je bil vsekakor tujec German oziroma Vzhodni Got, enako kot nosilec pravokotne polihromne spone (v grobu 25 draveljskega grobišča). Verjetno moramo po vsem izključiti misel, da bi ta predmet uvrstili v nošo domačega prebivalca, bolj ali manj romaniziranega in prežetega s krščanskimi verskimi načeli, ki se je ponekod, kot dokazujejo arheološke najdbe, še zadrževal v mestih, ki so bila tedaj le še odsev nekdanjega sijaja.

Kako je ta kos zašel v to, še v vzhodnogotskem obdobju poseljeno področje, pa lahko le domnevamo. Ker nimamo nikakršnih podatkov, da bi najdba izvirala iz grobne enote, ta predpostavka tudi ne pride v poštev, ker v tem času ljudje, katerih značilnost v noši poudarjajo tudi ti predmeti, pokopavajo na pokopališču v današnjih Dravljah, smo jo dolžni, zlasti še, ker ni ohranjena v celoti, imeti za izgubljen predmet tujca, ki se je tu občasno zadrževal, sicer pa je verjetno prebival v naselbini, kateri je pripadalo draveljsko grobišče.

V vrsti najdb, ki jih v starejši literaturi posamezni avtorji vključujejo med dokazilno gradivo iz časov preseljevanja ljudstev oziroma med germanske ostaline v Emoni, zavzema ta predmet vsekakor izjemno mesto, saj ga lahko smatramo, kolikor je navedeni podatek o najdišču resničen, kot prvi predmet, ki jasno odraža po vseh dosedanjih znanstvenih merilih relikv vzhodnogotskega obdobja znotraj emonskih zidov.

¹ J. Šašel, Emona, *RE Suppl.* 11 (1968) 560. M. Slabè, Grobišče iz dobe preseljevanja narodov v Dravljah, *Arh. vestnik* 21—22 (1970-71) 141 s; Idem, Sledovi življenja na območju današnje Ljubljane v času zgodnjega srednjega veka, *Arheološka obdobja Ljubljane* (Ljubljana 1973) 28 s.

² Objavljam ga v sporazumu s sedanjim lastnikom.

³ Slednji podatek je sicer precej negotov in ga ni jemati dobesedno.

⁴ Z. Vinski, Okov Teodorikova vremena s ostrva Sapaja na Dunavu, *Zbornik*

Narodnog muzeja u Beogradu 4 (1964) 158.

⁵ Z. Vinski, *ibidem* 158 s cit. lit. pod op. 6; Idem, Zlatne okovice iz vremena seobe naroda, *Republika* 2 (1956) 20 s; Idem, Epoha seobe naroda, *Umetničko blago Jugoslavije* (1970) 147 s; Idem, Arheološki spomenici velike seobe naroda u Srijemu, *Situla* 2 (1957) 39; Idem, Krstoliki nakit epohe seobe naroda u Jugoslaviji, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 3 (1968) 111 s.

⁶ Prim.: V. Bierbrauer, Die Ostgotischen Funde von Domagnano, Republik

San Marino, *Germania* 51 (1973) 522, T. 1, op. 68.

⁷ Cfr. op. 5.

⁸ N. Miletić, *Nakit u Bosni i Hercegovini od kasne antike do najnovijeg doba* (Sarajevo 1963) 8.

⁹ Z. Vinski, *Vjesnik Arheol. muz. u Zagrebu* 3 (1968) 111.

¹⁰ M. Slabè, *Dravljè, grobišèe iz èasov preseljèvanja ljudstev*, *Situla* 16 (1975) 90 z. op. 64.

¹¹ W. A. Neumann, *Der Krainburger Goldfund, Ein Beitrag zum Studium der Verroterie cloisonnée*, *Mitt. der Zentral Kommission N. F.* 26 (1900) 134.

¹² M. Slabè, *o. c.*, 77 ss.

¹³ *Ibidem* 69 s, s cit. lit. za vse navedene primerke.

¹⁴ J. Werner, *Eine ostgotische Prunkschnalle von Köln-Severinstor* (Studien zur Sammlung Diergardt II), *Kölner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte* 3 (1950) T. 11: 13—15.

¹⁵ Z. Vinski, *Zbornik Narodnog muzeja u Beogradu* 4 (1964) 174 s. Avtor omenja tudi sponko z vloženim plošča-

tim almadinom v četverokotnem okovu. Najdena je bila na Kalamegdanu v Beogradu in naj bi bila vzhodnogotski relikv iz druge polovice 5. stoletja.

¹⁶ J. Werner, *o. c.*, 57

¹⁷ J. Werner, *Zu den donauländischen Beziehungen des alamannischen Gräberfeldes am alten Gotterbarmweg in Basel, Helvetia antiqua*, *Festschrift Emil Vogt* (1966) 287 s, Abb. 2: 1.

¹⁸ *Ibidem*, Abb. 2: 2.

¹⁹ Z. Vinski, *o. c.*, 166.

²⁰ L. Plesničar-Gec, *Emona v pozni antiki*, *Arh. vestnik* 21—22 (1970-71) 119 ss, sl. 3.

²¹ Prim. Z. Vinski, *Kasnoantična baština u grobovima ranoga srednjeg vijeka kao činjenica i kao problem*, *Materijali* 1 (1964) 105.

²² S. Gabrovec, *Nekaj novih staroslovenskih najdb*, *Arh. vestnik* 6 (1955) 134 s. J. Korošec, *Arheološke najdbe iz dobe selitve narodov in zgodnjega srednjega veka*, *Zgodovina Ljubljane* I (1955) 432.

BELT BUCKLE OF THE MIGRATION PERIOD FROM LJUBLJANA

Summary

Fragments of a belt buckle (mounting with part of the prong for fastening) published by the author were, according to some accounts, discovered accidentally on the site of Emona (insula XV) in 1959 or 1960. The buckle is obviously the product of an Italian workshop (*cloisonné technique*) and shows that it was manufactured for an Ostrogothic customer. A similar buckle can be found in the Castellani collection in Rome (see picture). In as far as details of its finding place may be relied on, this object represents the first clear relic of the Ostrogothic period in Emona.